
РОЛЬ ТЕОРІЇ “М’ЯКОЇ СИЛИ” У СТВОРЕННІ НОВОГО ОБРАЗУ КИТАЮ

В. О. Кіктенко

У світовій політиці Китай виступає глобальним гравцем, який постійно підкреслює мирний характер свого зростання, уникаючи при цьому застосування військових чи політичних дій, які могли б бути сприйняті, насамперед, США як загроза. Зовнішня політика КНР зазнала величезних змін у другій половині минулого століття – від періоду війни і революції до епохи миру та розвитку. Швидке економічне зростання і поглиблення інтеграції у світову систему наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття принесли Китаю нові стратегічні можливості, які лідери Комуністичної партії Китаю (далі – КПК) використовують для забезпечення “мирного підйому” Китаю на основі використання “м’якої сили” (культурна привабливість, політичні цінності, моделі розвитку, міжнародні установи, міжнародний імідж і економічні досягнення). В останнє десятиліття відбулося значне посилення впливу Китаю не тільки в Азії, але і в усьому світі. Це пов’язано не тільки зі збільшенням економічної та військової могутності, а й з успішним застосуванням “м’якої сили” (реклама китайських цінностей, масове тиражування культурних продуктів, 24-годинне китайське телебачення і радіомовлення, насамперед, спрямовані на Південно-Східну Азію, збільшення допомоги країнам Азії, заохочення іноземних студентів до вивчення китайської мови та активна участь у таких регіональних організаціях, як Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН)). Наша стаття присвячена питанню про те, як Китай прагне перебудувати і спроектувати свою “м’яку силу” в процесі створення нового образу (обличчя) країни (面子, *miànzi*) на глобальному рівні, що пов’язано з колективною ідентичністю і престижем країни. У сучасному політичному та інформаційному середовищі це має особливе значення, бо будь-яка серйозна помилка (“втрата обличчя”) Китаю на міжнародній арені може підірвати легітимність керівництва та уряду всередині країни. Доречно згадати знаменитий вислів Чжоу Еньлая про те, що “в міжнародних справах немає дрібниць” (外事无小事, *wàishì wú xiǎoshì*). Слід звернути особливу увагу на значний сплеск вживання поняття “м’яка сила” в китайських ЗМІ і наукових виданнях. Ця концепція стала настільки популярна серед китайських політичних лідерів, вчених і журналістів, що обґрунтовує необхідність пильного дослідження теорії та практики “м’якої сили” як, можливо, одного з найважливіших аспектів зовнішньополітичної стратегії сучасного Китаю.

У 1990 році Дж. Най сформулював концепцію “м’якої сили” в якості нового суб’єкта дискурсу міжнародних відносин у своїй основоположній роботі “Bound to Lead: The Changing Nature of American Power” [Nye 1990], що згодом отримало розвиток в його книзі 2004 року “Soft Power: The Means to Success in World Politics” [Nye 2004]. На відміну від “жорсткої сили”, заснованої на використанні у зовнішній політиці збройного насильства, військового втручання, економічного тиску і підкупу, “м’яка сила” – це здатність домагатися бажаного шляхом використання в якості ресурсів владного впливу привабливих політичних іміджів, соціально-економічного ладу і моделей розвитку держави, добробуту країни і культурних цінностей, що транслиуються ЗМІ. Дж. Най спочатку вважав, що не слід перебільшувати посилення “м’якої сили” Китаю, чії культурні цінності хоч і привабливі, але досить обмежені порівняно із США і Європою через відсутність

у Китаї інтелектуальної свободи, а також політичну корупцію і “тайванське питання”. Однак у статті, опублікованій 29 грудня 2005 року в Wall Street Journal, він стверджує, що “м’яка сила” Китаю стрімко зростає в Азії, і США повинні цьому протидіяти [Nye 2005].

Виникнення теорії “м’якої сили” у Китаї та дискусії навколо неї

Сучасні китайські теорії міжнародних відносин ґрунтуються на марксистській версії реалізму, який ігнорує більшість західних концепцій, але “м’яка сила” Дж. Ная стала винятком і широко використовується в роботах китайських вчених. Незабаром після появи означеної теорії, в 1993 році головний радник голови КНР Цзян Цземіня і колишній професор Фуданьського університету (Шанхай) Ван Хун’ін опублікував статтю, в якій вказувалося на необхідність зміцнення “м’якої сили” Китаю [刘德斌 2004]. Центральна теза в аргументації Ван Хун’іна – культура є основним джерелом “м’якої сили” держави: «...якщо країна має чудову культуру та ідеологічну систему, то інші країни, як правило, йдуть за нею... Тому не потрібно використовувати “жорстку силу”, яка дорожча і менш ефективна» [Wang Huning 1993, 91]. Такий підхід був підтриманий більшістю китайських аналітиків, що простежується у численних наукових працях, а також у різних виступах китайських лідерів. 1997 року професор Нанькайського університету Пан Чжун’ін опублікував статтю про стратегію і управління, в якій концепція “м’якої сили” використовувалася більш обґрунтовано [庞中英 1997, 49–51], а в 1999 році Шень Цзіжу знову говорить про необхідність зміцнення “м’якої сили” Китаю [沈骥如 1999, 12–13]. Однак до кінця 1990-х років китайські інтелектуали не обговорювали питання конкретного застосування цієї концепції для національної стратегії Китаю. Швидке економічне зростання Китаю почало впливати і на зростання зацікавленості у світових справах, що пов’язано й з “образом Китаю”, який багато в чому створюється за допомогою “м’якої сили”.

У китайських ЗМІ почали широко висвітлювати світові новини, що в свою чергу вплинуло на виникнення активних дискусій із питань світової і зовнішньої політики, що відбувалося не тільки на урядовому рівні, але і в рамках громадянського суспільства. Все це в результаті вплинуло на зміну самосвідомості китайців, а також самооцінки китайського уряду [中国崛起-通向... 2005, 126–127]. Китай успішно подолав Азіатську фінансову кризу 1997–1998 років, що також вплинуло на позитивне сприйняття країни у світі [Lampton 2006, 307]. Після цих подій китайські вчені сформулювали нову національну стратегію, яка була спрямована на перехід Китаю від регіонального до глобального лідерства. Так з’явилася концепція “всеосяжної національної сили” (综合国力, *zònghé guólì*), в якій “м’яка сила” стала важливим компонентом. Цілий ряд досліджень був присвячений цьому питанню, в яких концепція “всеосяжної національної сили” ще може називатися “велика стратегія” (大战略, *dà zhànluè*). Наприклад, у 1999 році Хуан Шофен описує “всеосяжну національну силу” як поєднання “жорсткої сили” (економіка, наука і техніка, армія і природні ресурси), “м’якої сили” (політика, дипломатія, державні структури, культура і освіта) та “координаційної сили” (політичні структури і лідери, організація прийняття рішень, можливості управління і координації реформ). У серпні 2002 року Китайський інститут міжнародних досліджень (中国国际问题研究所, *Zhōngguó guójì wèntí yánjiū suǒ*) провів конференцію на тему “Значення і вплив м’якої сили у зовнішній політиці США”. Після цього почали з’являтися публікації, в яких здійснювалася критика теорії Дж. Ная, а також стверджувалося, що таке розуміння “м’якої сили” в основному стосується

американського досвіду, і, відповідно, необхідно інше її визначення для Китаю [庞中英 1997; 庞中英 2005; 葉自成 2003; 中国... 2005; 中国大国... 2004; 中国的大... 2005; 中国崛起及... 2005; 中国崛起-通向... 2005; 2005 中国... 2005 та багато інших]. У середині 2000-х років дискусія остаточно вийшла за межі наукового обговорення, бо “м’яка сила з китайською специфікою” привернула увагу керівництва Китаю, а також широкого загалу, й в результаті було досягнуто консенсусу щодо вирішальної ролі “м’якої сили” у зовнішній політиці Китаю.

Під час більш широкої дискусії щодо перспектив розвитку зовнішньої та внутрішньої політики Китаю склалися два підходи щодо теорії “м’якої сили”. Перший, домінуючий, представлений провідними китайськими соціологами і філософами, які дотримуються аргументації Ван Хун’іна щодо культури як головного джерела “м’якої сили”. Відповідно до другого підходу, в основному представленого роботами фахівців у галузі міжнародних відносин, основою “м’якої сили” визначається політична влада, хоча й не заперечується роль культури. Для Юй Сінтяня, провідного представника першого напрямку, всі ідеї, концепції, інститути та принципи політики, що працюють у контексті “м’якої сили”, не можуть бути відокремлені від національної культури. Концепція Дж. Ная, на думку представників цього підходу, перегукується з ідеями державного управління таких давньокитайських мислителів, як Конфуцій (551–479 рр. до н. е.), Сунь-цзи (544–496 рр. до н. е.) і Мо-цзи (470–390 рр. до н. е.), які використовувалися. Конфуцій проповідував “золоте правило” – “поводься з іншими так, як би ти хотів, щоб чинили з тобою”, виступав за обмеження і регулювання державної влади. Видатний представник раннього конфуціанства Мен-цзи (372–289 рр. до н. е.) вважав, що у добродесного правителя не може бути супротивників у світі, і тому він може легко завоювати підтримку народних мас, у тому числі пригноблених людей в інших країнах. У цілому, конфуціанство, панівна ідеологія Китаю, протягом більше 2000 років виступало за те, що держава може бути лідером не пригнічуючи, а подаючи приклад і визнаючи своєрідність *іншого*. Мо-цзи, засновник школи мо-цзя, вважав, що застосування сили буде тільки породжувати конфлікти і злочини. Ці філософські системи вплинули на формування такої державної політики, в якій загрозам внутрішньої безпеки протиставляється добродесний правитель і шляхетний чоловік. Ще одна важлива складова традиційної китайської думки – це військова стратегія (Сунь-цзи), яка бореться *за щось*, на відміну від західної, яка бореться *проти чогось*. У китайській стратегії остаточною метою війни – це зміна розуму ворога, і філософи різних шкіл, визнаючи небезпеки війни, рекомендували досягати цієї мети, якщо можливо, без фактичної битви. Тому важлива увага приділяється дипломатичному маневруванню, а не військовій конфронтації, та, відповідно, найкраща стратегія війни полягає в придушенні планів, а не в реальному бойовому зіткненні. Все це побічно вказує на ідеологію “м’якої сили” у філософії стародавнього Китаю: 1) теоретична і практична перевага стратегічної оборони в поєднанні з дипломатичними інтригами і створенням альянсів, а не вторгнення, поневолення або знищення противника; 2) відмова від військової сили або обмежене її застосування для досягнення політичних цілей; 3) військове мистецтво – це не насильство, а мистецтво підпорядкування. У китайській філософії мораль, закон і співпраця визначалися основою відносин між державами, людська природа не вважалася злого від народження, стверджувалася можливість досягнення миру і співробітництва між державами, а також створення союзів між ними, що передбачає узгодження інтересів різних суб’єктів. А стародавня концепція “гармонії” (和, *hé*) визначається основою китайської культурної привабливості

в сучасну епоху культурної диверсифікації та глобалізації, коли західна цивілізація дала світові науково-технічну революцію, індивідуалізм і ліберально-демократичні цінності, але разом із тим це призвело до екологічних катастроф, знецінення соціальної етики, посилення міжнародних і регіональних конфліктів. Робиться висновок, що традиційна китайська культура, що ґрунтується на антропоцентризмі (以人为本, *yǐrén wéiběn*) і єдності природи та людини (天人合一, *tiānren heyi*), може дати альтернативні підходи для вирішення таких проблем постіндустріального суспільства, як бідність, забруднення навколишнього середовища і регіональні конфлікти [Yu Xintian 2008].

Однак китайське розуміння і застосування теорії “м’якої сили” дещо відрізняється від оригіналу і далеке від єдиного визначення цієї концепції, бо сам термін по-різному перекладають китайською мовою: найбільш часто використовуються *ruǎn shìlì* (软实力), *ruǎn quánlì* (软权力), *ruǎn lìliàng* (软力量) та *ruǎn guó lì* (软国力). Якщо за Дж. Наєм, міць держави складається з “жорсткої сили” (військової та економічної) і “м’якої сили” (культура, ідеологія і зовнішня політика), які тісно пов’язані одна з одною і важко диференціюються в самій практиці влади [Nye 2004, x, 7, 18–19, 30–32], то в китайській інтерпретації “м’яка сила” – це ментальне, а “жорстка сила” – це матеріальне [Zhu Majie 2002, 20]. Крім того, в китайському світогляді вираз культури йде від внутрішнього (内心, *nèixīn*), а не від зовнішнього (面子, *miànzi*), як у західній традиції, мислення. По-різному розуміється в китайській і західній традиціях сила примушення (влада). Як правило, влада перекладається китайською мовою словом *quánlì* (权力), що має два основних значення: “влада і положення в суспільстві” та “мати повноваження”. На практиці *quánlì* завжди було пов’язане з мистецтвом хитрого правління (权术, *quánshù*). Крім того, в китайській філософії влада завжди поєднувалася з мораллю: згідно з вченням Конфуція (551–478 рр. до н. е.), мораль дає силу (“стати мудрецем всередині й імператором зовні” (“内圣外王”, “*nèi shèng wài wáng*”), тобто “управляти іншими, удосконалюючи себе”), а Лао-цзи (6–5 ст. до н. е.) вчив “управляти, не роблячи нічого, що проти природи” (“无为而治”, “*wúwéi ér zhì*”), тобто використовувати силу, яка походить із природи (принцип не-діяння (无为, *wúwéi*)). Специфіка “м’якої сили” Китаю полягає в тому, що вона спирається на принцип гармонії, який передбачає гармонію у всіх сферах життя – гармонію між людиною і природою в цілому та між людьми й між державами зокрема. Гармонія розглядається в якості базового принципу сталого та ефективного розвитку для досягнення моральної висоти в міжнародних відносинах. На цьому принципі вибудовується єдність “м’якої сили” і “жорсткої сили” з китайською специфікою як усередині країни, так і за її межами [Лю Цзайци 2009, 151]. Лю Цзайци зазначає, що на думку китайських політологів, існує нерозривний діалектичний зв’язок між “м’якою силою” і “жорсткою силою”. “М’яка сила” трактується ними як “мудрість”, що проявляється під час застосування “жорсткої сили”. Зміцнення “жорсткої сили” пов’язане зі збільшенням “м’якої сили”. І навіть у тому випадку, коли “жорстка сила” дещо зміцнюється, сукупна державна міць може скоротитися у зв’язку з ослабленням “м’якої сили” [Лю Цзайци 2009, 154]. У цілому традиційна китайська філософія вважала, що влада походить із моралі і природи, але при цьому не було створено жодної китайської теорії міжнародних відносин, бо не були вироблені такі поняття, як “нація”, “національна держава”, “суверенітет” і “міжнародна система”, а замість цього була запропонована концепція “піднебесна” (天下, *tiānxià*, “все, що є під небом”) [Wang Yiwei 2005]. Ще в період правління династії Хань відбулася дискусія щодо методів ведення зовнішньої політики

(“盐铁论”, “Суперечка про сіль і залізо”), в ході якої конфуціанці виступили проти своїх антагоністів, легістів, які ґрунтувалися на “жорсткій силі” (верховенство закону і система жорстких покарань). Замість цього вони запропонували керувати варварами за межами Китаю шляхом перетворення їх у *láihuá* (来华) – народи, що розділяють цінності китайської цивілізації (“м’яка сила”) [Хуань Куань 2001; Хуань Куань 2002]. Цей підхід виявився ефективним не тільки в періоди підйому Піднебесної імперії і визнання прикордонними державами її політичної могутності й культурного лідерства, але навіть коли відбувалося захоплення Китаю кочовими імперіями, які в результаті повністю китаїзувалися (найяскравіші приклади – це монгольська династія Юань і маньчжурська династія Цин). Конфуціанські і в цілому китайські цінності стали помітною частиною “м’якої сили” зовнішньої політики КНР тільки в останні роки, на відміну від революційного і маоїстського періоду, коли з ними велася жорстока боротьба.

Сьогодні “м’яка сила” в Китаї розглядається як частина стратегії національного розвитку (*інституціональні реформи*) або як складова зовнішньої політики (*забезпечення подальшого зростання Китаю*). Деякі китайські вчені розглядають зміцнення “м’якої сили” як засіб подолання внутрішніх проблем Китаю, що виникли в результаті гонитви за економічним зростанням в останні десятиліття. Так, професор Пекінського університету Є Цзичен стверджує, що Китай повинен спробувати зміцнити свою “м’яку силу” в політиці, економіці і зовнішній політиці для того, щоб уникнути долі Радянського Союзу, який, на його думку, хоча і був сильною військовою державою (“жорстка сила”), але зникнув через ослаблення “м’якої сили” і, відповідно, зниження міжнародного впливу. Так само Пан Чжун’ін стверджує, що “м’яка сила” необхідна для того, щоб стати світовою державою, але досягти цього можна тільки шляхом підвищення ефективності управління: соціалістична демократія, раціоналізація економічної структури, подолання економічної нерівності і дисбалансу [葉自成 2003, 116–117]. 2005 року Чжан Ювень і Хуан Женьвей вперше визначили “м’яку силу” в якості одного з критеріїв для оцінки збільшення національної могутності Китаю [2005 中国... 2005, 273–280]. За визначенням Глезера і Мерфі, китайський підхід до “м’якої сили” є цілісним, бо поєднує власні і зарубіжні аспекти політичного розвитку цього концепту [Glaser 2009, 20]. Загальна формула китайської “м’якої сили” – це економічний розвиток у поєднанні зі створенням гармонійного суспільства шляхом здійснення внутрішніх інституційних реформ і заклик до гармонійного розвитку світу (*принцип мирного співіснування*). Це знайшло відображення в двох взаємопов’язаних проблемах, які стоять перед китайським керівництвом: 1) як забезпечити внутрішню соціальну стабільність в умовах зростаючих очікувань і швидких змін, 2) як впливати на міжнародну обстановку для забезпечення продовження зростання Китаю.

Практика “м’якої сили” китайських комуністів

До 1972 року, початку китайсько-американського зближення, КНР використовував як “жорстку”, так і “м’яку силу”. Відразу після утворення Китайської Народної Республіки в 1950 році Радянський Союз, як “старший брат”, почав надавати колосальну допомогу своєму головному союзникові на Далекому Сході. У результаті цього була створена потужна промислова база, і налагоджене виробництво сучасної зброї (зокрема ядерної), що, на думку Мао Цзедуна, повинно було змусити західні країни всерйоз сприймати Китай. У той самий час китайські лідери також говорили про ідеологічну привабливість нового Китаю порівняно з

нібито деморалізованим і непопулярним Заходом у нещодавно деколонізованих країнах. Після виникнення китайсько-радянського суперництва в кінці 1950-х років ця позиція ще більш посилювалася, оскільки тепер Китай подавався як головний двигун революційних перетворень у світі і як найкраща економічна та політична модель для країн, що розвиваються. Крім того, протягом багатьох десятиліть китайський варіант комуністичної ідеології привертала увагу багатьох комуністів у всьому світі, що, по суті, також є прикладом дії “м’якої сили”. Наприклад, збірка “Цитати Мао Цзедуна” (“毛主席语录”, “Máo zhǔxí yǔlù”) була перекладена багатьма іноземними мовами і була доступною практично в кожній країні світу, що сприяло широкому поширенню маоїзму далеко за межами Китаю, особливо в 1960-і роки [毛主席语录 1964].

Разом із початком Політики реформ і відкритості (改革开放, *gǎigé kāifàng*) протягом багатьох років керівники Китаю ухилялися від міжнародних проблем глобального рівня. Це було пов’язано з принципом, сформульованим Ден Сяопіном, – “приховувати можливості й чекати свого часу” (韬光养晦, *tāoguān yǎnghuì*), тобто Китай повинен бути стабільним і мирним для досягнення максимально ефективного економічного розвитку. Завдяки вражаючому економічному зростанню протягом останніх кількох десятиліть, Китай значно збільшив свою “жорстку силу”, але серед китайських еліт існує чітке розуміння, що Китаю не вистачає “м’якої сили” для підтримки і зміцнення своєї стратегії розвитку. З цією метою в останні роки відбулося посилення зовнішньої пропаганди (外部宣传, *wàibù xuānchuán*) і громадської дипломатії (公共外交, *gōnggòng wàijiāo*) в надії на створення більш сприятливої міжнародної обстановки для своїх стратегій і дій. На думку більшості вчених, початком активної фази застосування китайської “м’якої сили” є Азіатська фінансова криза 1997 року. У цей час західні країни не поспішали реагувати на кризу, а в Пекіні було прийнято рішення не девальвувати свою валюту, що сприймалося як захист інтересів всієї Азії. Китайські лідери визнали важливість практики застосування “м’якої сили” у здійсненні зовнішньої політики. До цього рішення їх підштовхували невдалі приклади “жорсткої сили” під час кризи в Тайванській протоці 1995–1996 років і територіальних суперечок у Південно-Китайському морі. Замість того, щоб вдаватися до військових дій, Китай почав використовувати менш конфронтаційний підхід, щоб вирішити свої проблеми з державами АСЕАН. 2002 року Китай підписав Декларацію про поведінку сторін у Південно-Китайському морі й угоду про створення зони вільної торгівлі між Китаєм та АСЕАН протягом десяти років. Таким чином, починаючи з 1997 року, роль “м’якої сили” у зовнішній політиці КНР дедалі більше зростала, що було спрямовано на створення позитивного образу Китаю в регіоні і в усьому світі як великого джерела прямих іноземних інвестицій.

У 2003 році китайським керівництвом були оприлюднені ідеї “мирного підйому” (和平崛起, *héping juéqǐ*), “мирного розвитку” (和平发展, *héping fāzhǎn*) [Кіктенко 2015, 125–137] і “гармонійного суспільства” (和谐社会, *héxié shèhuì*), а в китайських ЗМІ та академічних колах активізувалася дискусія щодо китайської моделі розвитку, що отримало назву “Пекінський консенсус” як альтернатива “Вашингтонського консенсусу”. Таке протиставлення отримало продовження, коли деякі китайські вчені і журналісти сприяли формуванню поняття “китайської мрії” (中国梦, *zhōngguó mèng*), на відміну від “американської мрії”, що також має підкреслити відмінні цінності, ідеали і можливості Китаю [Кіктенко 2015, 106–114]. Значне посилення інтересу вищого керівництва КПК до концепції “м’якої сили” відбулося в період правління Ху Цзіньтао. У травні 2004 року

Політбюро ЦК КПК (中国共产党中央政治局, *zhōngguó gòngchǎndǎng zhōngyāng zhèngzhì jú*) провело 13 семінарів на тему “Розвиток і процвітання китайської філософії і соціальних наук”, фоном яких було введення “Пекінського консенсусу” і посилення міжнародного інтересу до китайської моделі розвитку. Результати цих обговорень не були опубліковані, і тому немає точних даних про прийняті рішення, але, за твердженням Ян Таоюаня, проведення такого семінару є яскравим доказом того, що китайські керівники розглядають зміцнення “м’якої сили” зі стратегічної точки зору. Спочатку “м’яка сила” використовувалася тільки в зовнішній політиці для перетворення Китаю в глобальну державу, витоки чого можна виявити в п’яти принципах мирного співіснування епохи Мао Цзедуня, що виступала проти біполярної системи світового устрою, в “новій концепції безпеки”, спрямованій проти НАТО і американо-японського альянсу. У цілому дискусії щодо “м’якої сили” у цей період були систематичними і пов’язаними з теоріями “мирного підйому Китаю” і “гармонійного світу”. Сформувався два підходи до застосування “м’якої сили”: 1) контрзаходи американській “м’якій силі”; 2) засіб для досягнення Китаєм статусу світової держави. У цьому зв’язку китайські вчені стверджують, що Китай нині стикається з двома завданнями, які повинні бути вирішені за допомогою “м’якої сили”: 1) критика теорії “китайської загрози”, що повинно переконати світове співтовариство і особливо азіатські країни в тому, що “підйом Китаю” має мирний характер і вигідний усім країнам [Кіктенко 2015, 117–125]; 2) широке поширення у світі позиції Китаю.

У жовтні 2007 року на XVII з’їзді КПК була дана офіційна китайська версія “м’якої сили”, а також визначені конкретні завдання її здійснення: 1) “створювати систему стрижневих соціалістичних цінностей, збільшувати притягальні і цементуючі сили соціалістичної ідеології”; 2) “формувати гармонійну культуру, виховувати цивілізовані звичаї”; 3) “широко поширювати національну культуру, будувати загальний духовний осередок китайської нації”; 4) “просувати новаторство в культурі, посилювати життєву силу розвитку культури” [Лю Цзайци 2009, 150]. Згідно з цією стратегією, до 2020 року буде досягнуто рівень середньозаможного суспільства (小康, *xiǎokāng*), помітно підвищиться сукупна міць держави за допомогою підйому економіки, науки і освіти, що перетворить Китай у найпривабливішу країну в світі. Таким чином, у внутрішній політиці “м’яка сила” сприяє підняттю національного духу, зміцненню ідентичності народу, збереженню і розвитку стародавньої китайської культури, а також підтримує єдність Китаю, а для зовнішньої політики “м’яка сила” повинна посилити міжнародний вплив Китаю та сприяти взаєморозумінню між народами. Сьогодні “м’яка сила” Китаю залежить від трьох ресурсів: 1) китайська модель розвитку (соціалізм із китайською специфікою, “Пекінський консенсус”), 2) теорія мирного розвитку у зовнішній політиці (“мирний підйом Китаю” і “гармонійний світ”, 3) цінності китайської цивілізації (китайський погляд на світ, 中国的理念, *zhōngguó de lǐniàn*).

Усвідомлюючи переваги “м’якої сили”, китайські керівники прагнуть поглибити відносини з усіма регіонами світу, зокрема з країнами, що розвиваються (Африка, Америка, Близький Схід, Південно-Східна Азія та ін.). Офіційний Пекін використовує різні інструменти для того, щоб ще більше збільшити свій вплив, що включає економічні стимули, військову співпрацю і культурний вплив. Хоча ці відносини значною мірою ґрунтуються на торговельно-економічному співробітництві, Китай також прагне використовувати механізми регіональної економічної інтеграції та забезпечення безпеки, підкреслюючи основоположну роль ООН, а також шляхом участі в гуманітарних місіях, надання пільгових

кредитів і полегшення тягаря заборгованості, збільшення культурних програм і наукових обмінів. Існує особливий підхід Китаю до побудови відносин: тотальне здійснення політики дружби, яка підкреслює важливість державного суверенітету і невтручання з метою забезпечення стабільного та сталого доступу до ресурсів і відкриття нових ринків для зростання своєї економіки [Alterman 2008, 19]. При цьому виділяються геополітичні особливості використання “м’якої сили” в кожному конкретному регіоні. На підставі власного розуміння важливості “м’якої сили” для подальшого зростання країни, китайські лідери і вчені намагаються визначити власні способи підняття статусу КНР у світі. Загалом залишаючись вірними принципам Ден Сяопіна, вони вважають, що Китай повинен балансувати між активністю й обережністю для того, щоб посилити зовнішню політику і продовжувати внутрішні трансформації на основі компромісів, а не конфронтації. Це вже очевидно проявилось у використанні більш конструктивного підходу до регіональних і глобальних питань та уважному ставленні до реакції у світі за зростаючої “жорсткої сили” Китаю. Нова концепція світового порядку в уявленнях офіційного Пекіна ґрунтується на “мирному підйомі Китаю” і “м’якій сили”. Крім того, офіційний Пекін на основі концепції “м’якої сили” розробив власну інтерпретацію нового міжнародного порядку і конкретизував зовнішньополітичну доктрину: 1) п’ять принципів мирного співіснування; 2) взаємовигідні економічні контакти; 3) розвиток діалогу для зміцнення довіри і мирного врегулювання спорів; 4) “мирний підйом” або “мирний розвиток” Китаю для підтримки миру в усьому світі.

Під час керівництва Цзян Цземіня (1989–2002) і Ху Цзіньтао (2002–2012) були зроблені значні зусилля для підвищення іміджу Китаю за кордоном. В епоху Цзян Цземіня, особливо після 1992 року, це головним чином було пов’язано з просуванням китайської економіки в світі, а також стимулюванням іноземних інвестицій і торгівлі. В епоху Ху Цзіньтао використання “м’якої сили” було основною метою, але, тим не менш, міжнародний імідж Китаю не тільки не покращився, але навіть погіршився, на що вказують, наприклад, опитування громадської думки Інституту Геллапа та інших подібних організацій. Тому не випадково, що наступний генеральний секретар ЦК КПК Сі Цзіньпін у серпні 2013 року в своєму виступі зазначив, що Китай повинен поширювати нові ідеї та перспективи для держав, що розвиваються, а також підкреслив необхідність зміцнення китайських ЗМІ шляхом використання інноваційних методів інформаційно-пропагандистської роботи з метою поширення знань про історію та сучасний розвиток Китаю на міжнародному рівні [习近平 2013]. У січня 2014 року на нараді Політбюро ЦК КПК Сі Цзіньпін говорить про необхідність збільшення фінансування для цих цілей і про те, що Китай повинен бути відомий у світі як цивілізована країна з багатою історією, етнічно єдина і культурно різноманітна, як країна розвиненої економіки, культурного процвітання та культурної єдності, якою керує ефективний уряд. Крім того, Сі Цзіньпін зазначив, що соціалістичний Китай повинен сприйматися в світі як відповідальна країна, яка виступає за мир і розвиток, як гарант міжнародної справедливості і правосуддя, що в цілому є величезним внеском у розвиток людства [习近平 2014]. 8 серпня 2014 р. Сі Цзіньпін дав старт новій стратегії державного управління та створення ЗМІ нового типу (新型 主流媒体, *xīnxíng zhǔliú méitǐ*) як потужних, впливових і надійних, що вказує на підвищення ролі “м’якої сили”, в якій виділяється три ключових моменти. 1) Створення правильної історії Китаю (讲 一个 好 中国 故事, *jiǎng yí gè hǎo zhōngguó gùshi*), тобто єдиного варіанта розуміння традиційної китайської культури для світової

аудиторії (для здійснення цієї роботи Інститути Конфуція і китайські культурні центри є найважливішими інструментами). 2) Концепція “китайської мрії” (中国梦, *zhōngguó mèng*), яка використовується для економічного співробітництва з акцентом на партнерстві і розвитку (наприклад, геоекономічний мегапроект “Один пояс, один шлях” (“一帶 一路”, *yīdài yīlù*)). На відміну від політики конфронтації в роки холодної війни, концепція проекту “Один пояс, один шлях” зосереджена на економічній співпраці і не пов’язана з ідеологією. Більше того, стверджується, що це не просто європейсько-азіатський проект, а новий тип міжнародних відносин зі спільністю інтересів, що допоможе покласти край не тільки залякуванню слабких держав сильними, але й усунути політичну та економічну нерівність старого порядку. 3) Концепція “багата країна, сильна армія” (富国强兵, *fùguó qiángbīng*) для внутрішньої аудиторії фокусується на готовності Китаю боротися для захисту своїх інтересів, а для світової аудиторії – це меседж про прагнення Китаю до “мирного підйому” своєї міжнародної могутності і впливу [Peng Guangqian 2014].

Сьогодні рейтинг Китаю в світі в цілому позитивний, хоча дані істотно відрізняються в різних країнах і регіонах. У 43-х країнах 49 % публікацій у ЗМІ висловлюють позитивну думку про Китай, а 32 % негативну, але загальний імідж Китаю в Сполучених Штатах і Європі в основному негативний. Тільки 35 % американців мають позитивний погляд на Китай, в той час як 55 % – негативний. Більш негативно ставляться республіканці (65 %); демократи – 53 %, незалежні – 51 %. Цікаво відзначити, що імідж Китаю в США став більш негативним в останні роки, бо раніше, в 2011 році, половина американців позитивно ставилися до Китаю [Dugan 2015]. Приблизно половина або більше половини опитаних в Італії, Німеччині, Польщі, Іспанії та Франції негативно ставляться до Китаю. Тільки Великобританія є єдиною країною Європейського Союзу, в якій думка про Китай наближається до сприятливої. По-різному ставляться до Китаю й в країнах Азії. Дві третини опитаних переважно в мусульманських країнах Азії (Пакистан, Бангладеш, Малайзія й Індонезія), буддійському Таїланді, а також в Південній Кореї позитивно ставляться до Китаю. Але при цьому негативне ставлення відзначено в Японії, В’єтнамі, Філіппінах, що багато в чому зумовлено територіальними суперечками з Пекіном. В основному позитивне ставлення в африканських країнах на південь від Сахари – безумовний успіх китайської зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності в цьому регіоні. У країнах Латинської Америки домінує позитивне ставлення, хоча цей показник зменшився в Бразилії та Аргентині. При цьому цікаво відзначити, що дані досліджень вказують на більш позитивне ставлення до Китаю у всіх країнах світу молодого покоління (люди у віці від 19 до 29 років) [China’s Image 2014]. Однак, згідно з оцінками експертів, “м’яка сила” Китаю ще не перевершила Японію, США і Південну Корею – країни, які володіють великою привабливістю у світі [Holik 2011, 231]. При цьому, якщо в США і Японії “м’яка сила” Китаю поступається південнокорейській, то в Індонезії та В’єтнамі цей вплив перевищив Південну Корею. Загальна динаміка розвитку китайської економіки дозволяє стверджувати, що в найближчому майбутньому вплив Китаю в регіоні буде близький до впливу США та Японії. Китай у США, Індонезії та В’єтнамі вже випереджає Південну Корею за рівнем своєї економічної привабливості. Поки що Китай відстає від США і Японії в популяризації університетської системи освіти та наукових технологій, хоча японці, індонезійці та в’єтнамці вважають, що вплив Китаю в цих сферах вже можна порівняти з США. Також значно китайська “м’яка сила” поступається США, Японії

і Південній Кореї у сфері поп-культури. Але найбільш слабким місцем у китайській “м’якої сили” є її політична складова, що пов’язано з державним устроєм КНР [Holik 2011, 228]. Крім того, межа між державними та недержавними суб’єктами в Китаї не завжди ясна, а китайську допомогу й інвестиції часто не можна розрізнити, що, правда, приносить певні вигоди, бо *партія-держава* майже завжди володіє частиною акцій іноземних підприємств у Китаї та здійснює таким чином вплив на процеси двосторонньої співпраці.

Загалом специфіка китайського варіанта “м’якої сили” може бути виражена в таких положеннях: 1) величезна увага цій концепції приділяється особами, що приймають державні рішення та / або впливають на громадську думку; 2) китайський дискурс значною мірою відповідає концептуальній основі теорії Дж. Ная, але не обмежується нею; 3) на відміну від первинного формулювання Дж. Ная щодо ефективності “м’якої сили” в досягненні зовнішньополітичних цілей, китайський дискурс часто діє в національному контексті і використовується для внутрішньополітичних цілей; 4) “м’яка сила” у викладі китайських аналітиків, як і раніше, залишається слабкою ланкою, оскільки в основному використовується для “оборонних” цілей – виправлення образу Китаю у світі: боротьба з помилковими уявленнями і відповідь на культурні та політичні успіхи Заходу в Китаї. Це вказує на домінування в Китаї західної філософії і відсутність на сьогоднішній день таких цінностей, які були б цікаві світові, і розкриває той факт, що сам Китай, як і раніше, перебуває на етапі глибоких соціально-економічних і політичних перетворень. Роботи китайських вчених в останнє десятиліття були майже виключно зосереджені на впровадженні та оцінці самої концепції “м’якої сили”, але в останні роки намітилися зміни – зачіпається більше коло питань (роль “м’якої сили” у мирному зростанні і розвитку Китаю, стратегії використання “м’якої сили” в міжнародній політиці), і критикується сама концепція Дж. Ная, щоправда, при цьому переважна більшість китайських аналітиків дотримуються основних її положень. На практиці подальше зростання “м’якої сили” може стримуватися тим, що 1) прагматичні політичні цінності швидкого економічного зростання Китаю привабливі в основному для авторитарних еліт; 2) світопорядок, що базується на старій синоцентричній ієрархії і реалістичній традиції з акцентом на абсолютному національному суверенітеті, навряд чи сумісний із транснаціональними нормами, що розвиваються. В останнє десятиліття нова національна стратегія спрямована на трансформацію Китаю: від регіональної держави до світового лідера. Означена стратегія включає в себе використання “м’якої сили”, і в рамках цього процесу розглядається можливість створення відмінних від західних китайських цінностей (中国的里边, *zhōngguó de libian*), які можуть бути сприйняті не тільки в Азії, але і в усьому світі. Китайська модель розвитку, теорія мирного розвитку і прагнення до азіатської ідентичності, заснованої на історичних здобутках китайської цивілізації, – це найважливіші компоненти сучасних цінностей і світогляду в офіційному політичному та науковому дискурсі КНР.

ЛІТЕРАТУРА

Кіктенко В. О. “Китайська загроза” в глобальному контексті: теорія і реальні виклики // *Східний світ*, 2015, № 2.

Кіктенко В. О. “Китайська мрія” як теорія нового етапу модернізації КНР // *Східний світ*, 2015, № 3.

Кіктенко В. О. Теорія “мирного піднесення / розвитку” Китаю в політичному та науковому дискурсі // **Східний світ**, 2015, № 1.

Лю Цзайци. “Мягкая сила” в стратегии развития Китая // **Полис**, 2009, № 4.

Хуань Куань. **Янь те лунь (Дискуссия о соли и железе)** / Перевод с китайского, введение, комментарий и приложения Ю. Л. Кроля. Т. 1. Москва, 2001.

Хуань Куань. **Янь те лунь (Дискуссия о соли и железе)** / Перевод с китайского, введение, комментарий и приложения Ю. Л. Кроля. Т. 2. Москва, 2002.

Alterman J. B., Garver J. W. **The Vital Triangle: China, the United States, and the Middle East**. Washington, D. C., 2008.

China’s Image // **Global Opposition to U. S. Surveillance and Drones, but Limited Harm to America’s Image**, 14.07.2014. – <http://www.pewglobal.org/2014/07/14/chapter-2-chinas-image/>

Dugan A. Americans View China Mostly Unfavorably // **Gallup**, 20.02.2015. – <http://www.gallup.com/poll/167498/americans-view-china-mostly-unfavorably.aspx>

Glaser B. S., Murphy M. E. Soft power with Chinese characteristics // **Chinese Soft Power and Its Implications for the U. S.** Washington, D. C., 2009.

Holik G. G. Paper Tiger? Chinese Soft power in East Asia // **Political Science Quarterly**. Vol. 126, № 2, 2011.

Lampton D. M. China’s Rise in Asia Need Not Be at America’s Expense // **Power Shift: China and Asia’s**. Berkeley, 2006.

Nye J. S. **Bound to lead: the changing nature of American power**. New York, 1990.

Nye J. S. **Soft Power: The Means to Success in World Politics**. New York, Oxford, 2004.

Peng Guangqian. A Chinese General’s View as to Whether China Is a Challenge to America // **Huffington Post**, 10.11.2014. – www.huffingtonpost.com/peng-guangqian/china-america-challenge_b_6107744.html

Nye J. S. The Rise of China’s Soft Power // **Wall Street Journal Asia**, December 29, 2005.

Wang Huning. Culture as National Soft Power: Soft Power // **Journal of Fudan University**, March 1993.

Wang Yiwei. **Chinese tradition of thinking power**. Paper presented at the 46th annual ISA Convention. Honolulu, 2005.

Yu Xintian. The Role of Soft Power in China’s Foreign Strategy // **国际问题研究**, March 13, 2008. Y

Zhu Majie. The role of soft power in international relations // **Cultural Impact on International Relations: Chinese Philosophical Studies**. Washington, D. C., 2002.

沈骥如。不能忽视增强我国的软实力 // **瞭望新闻周刊**, 编辑部邮箱, 1999年41期。大国战略。沈阳, 2000。

胡鞍钢。中国发展前景。杭州, 1999。

胡鞍钢。中国大战略。杭州, 2003。

胡鞍钢。中国：新发展观。杭州, 2004。

境外媒体担忧南海紧张局势失控：对中美都有害(图) // **汉丰网**, 27.05.2015. – www.kaixian.tv/gd/2015/0527/1078841.html

刘德斌。软实力说的由来与发展 // **吉林大学学报**, 2004年第, 4期。

毛主席语录。北京, 1964。

彭光谦：“一带一路”战略构想与国际秩序重构 // **新华**, 09.01.2015. – www.taiwan.cn/xwzx/gj/201501/t20150109_8645599.htm

庞中英。国际关系中软力量及其他 // **战略与管理**, 1997年, 第2期。

庞中英。中国软力量的内涵 // **新华网**, 2005年11月07日。

习近平：提升软实力 讲好中国故事 // 新华网, 20.08.2013. – http://news.xinhuanet.com/video/2013-08/20/c_125210825.htm

习近平：讲好中国故事 传播好中国声音 // 新华网, 20.08.2013a. – http://news.xinhuanet.com/video/2013-08/20/c_125210825.htm

习近平：建设社会主义文化强国 着力提高国家文化软实力 // 人民网—人民日报, 2014.01.01. – <http://cpc.people.com.cn/n/2014/0101/c64094-23995307.html>

葉自成。中国大战略。北京, 2003.

中国：东亚一体化新战略。杭州, 2005.

中国大国崛起。杭州, 2004.

中国的大战略框架。北京, 2005.

中国崛起及其战略。北京, 2005.

中国崛起-通向大国之路的中国策。北京, 2005.

2005 中国国际低位报告。北京, 2005.